

УДК 811.511.141*276.12 (477.87)

Діана ГУЛЬПА

ВИКОРИСТАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМ ЗВЕРТАННЯ УГОРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 2 (30)

Гульпа Д. Використання етикетних форм звертання угорського населення Закарпаття на першому етапі соціалізації індивіда; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 24; мова – українська.

Анотація. У статті досліджуються особливості використання етикетних форм звертання угорського населення Закарпаття на першому етапі соціалізації індивіда. Вокативна лексика, що використовується на першому етапі соціалізації індивіда багата та різноманітна. Наведені у статті приклади форм та сфери використання вокативної лексики підтверджують їх важливу роль у вихованні та формуванні свідомості індивіда вже на першому етапі його соціалізації.

Ключові слова: вокатив, індивід, соціалізація, комунікативний простір, усталі вирази, формули мовного етикету, етикетна ситуація.

У нашій статті ми розглядаємо питання використання етикетних форм звертання угорським населенням Закарпаття на першому етапі соціалізації індивіда, який, крім загальноприйнятих, містить і специфічні характеристики. Життя людини, як і суспільства загалом, неможливе без знання мовного етикету. Останнім ми послуговуємося щодня: вітаємося, прощаємося, вибачаємося, просимо про що-небудь, висловлюємо вдячність, співчуваємо, робимо компліменти, запрошуємо і приймаємо гостей, відрекомендуємо когось комусь тощо. При цьому користуємося усталеними виразами, окремими словами, часто поєднуючи їх із жестами, мімікою і т. п. Це і є наш мовний етикет у дії, без якого важко собі уявити будь-який акт комунікації.

Поглиблене вивчення мовної поведінки почалося ще в ХХ столітті. В українському мовознавстві мовний етикет вивчали С. Богдан, П. Кочерган, Н. Плющ, О. Ткаченко, В. Литовченко, Я. Радевич-Винницький та інші.

Угорський мовознавець Мано Кертийс в 1931 р. написав монографію «Звертаюсь до Пана» (Szállók az Úrnak) [12, с. 251]; Сузан Ервін-Тріп у 1972 р. досліджувала систему звертань в американо-англійській мові [11, с. 250].

Мета нашої статті полягає в тому, щоб проаналізувати особливості та сферу використання етикетних форм звертання угорського населення Закарпаття на першому етапі соціалізації індивіда. Реалізація поставленої мети передбачає такі завдання:

- 1) розкрити роль сім'ї у соціалізації індивіда;
- 2) простежити вплив сім'ї та соціального середовища на вибір та використання індивідом тієї чи іншої форми мовного етикету, зокрема форми звертання;
- 3) вивчити та проаналізувати всі засоби, етикетні форми звертання тощо, які використовує угорське населення Закарпаття на першому етапі соціалізації.

Актуальність теми статті полягає в тому, що мовний етикет угорського населення Закарпаття, зокрема використані ним етикетні форми звертання

ще не досліджувалися з урахуванням етапів соціалізації індивіда та з соціолінгвістичної точки зору.

Для реалізації формул мовного етикету важливою є думка про те, що етикетна ситуація передбачає спілкування, навіть якщо мовці розділені часом чи простором. Відповідно, сукупність усіх етикетних формул утворює систему мовного етикету будь-якої нації. Виходячи з цього, структуру мовного етикету угорського населення на Закарпатті визначають основні елементи комунікативних ситуацій, властиві усім мовцям: звертання, привітання, прощання, вибачення, побажання, поздоровлення, знайомство, запрошення та багато інших.

У соціалізації індивіда сім'я відіграє першочергову роль, адже „одним з найприродніших сфер людського життя є сім'я” [19, с. 95].

Людина в сім'ї освоює складну систему ввічливої мовленнєвої поведінки своєї нації в різних комунікативних ситуаціях. Це зумовлено тим, що людина поступово освоює правила національного та іншомовного етикету в різноманітних комунікативних ситуаціях. Прикладом цього служать, зокрема, угорські народні казки, в яких герой при зустрічі зі старшою за віком жінкою звертається до неї: Jó napot, öreganyám! (Добрий день, бабко!) - і отримує відповідь: Szerencséd, hogy Öreganyádnak szólítottál! (Пощастило тобі, що назвав мене бабкою).

На першому етапі соціалізації сімейне виховання є першочерговим, вагому роль у цьому процесі відіграють батьки, вони вчать своїх дітей, до кого, яким чином слід звертатися та вітатися у сімейному колі, серед знайомих, сусідів, друзів, у дошкільних навчальних закладах та релігійних установах і організаціях.

І. Для звертання угорське населення Закарпаття користується такими засобами: а) вокативами, під час звертання батьків, родичів та близьких знайомих до немовлят та дітей; б) вокативами, при звертанні дітей до батьків, родичів та близьких знайомих; в) вокативами, які вживають вихователі у розмові з дітьми в дитячих садках; г) вокативами, якими користуються діти, звертаючись до вихователів; г) вокативами, під час звертання дітей одне до одного; д) релігійні вокативи. Розглянемо кожний тип звертання окремо. Серед фамільярних звертань

розрізняємо:

а) вокативи, якими користуються батьки, родичі та близькі знайомі, звертаючись до немовлят та дітей. У науковій літературі ми не зустрічались з дослідженням форм звертання до немовлят, хоча ми спостерегли багатогранність метафоричних звертань до цієї вікової категорії: *vasgyúró, bogybó, buli, gömbös, guufa, bagoly, picur, csillagszemű, szemem fénye, életem* (силач, ягідко, радість, колобок, сірник, сова, крихітка, зіронько, радосте, життя моє). Кожна родина має свої звичаї та традиції. В основі мотивації цих звертань лежать внутрішні чи зовнішні характерні риси дитини. З плином років вище названі звертання зникають чи стають прізвиськами, наприклад, до людини похилого віку родина й надалі звертається метафоричною назвою *risig* (крихітка). Взагалі для угорських сімей є характерним, що вже при народженні дитини до неї звертаються, використовуючи повну та пестливу форму імені та метафоричні форми звертання, тому що тепер, завдяки ультразвуковому обстеженню матері, батькам ще до народження дитини відома її стать: *Dénes Déneske, Déneském* (Денис, Дениско, Дениску). Зустрічаються й випадки, коли дорослі перед іменем вживають означення *kis, kicsi* (малий).

б) вокативи, якими користуються діти, звертаючись до батьків, родичів та близьких знайомих. Серед лексем, які використовуються у звертаннях до батьків, нами виявлено універсальні, національні та регіональні назви. До універсальних зараховуємо лексеми: *tata, tatí, mamika, mamuka* (мама, мамік, мамо, мамко, мамка, мамочко, матусю, матусю), *ara, ari, arusi*, (тата, татко, татусю) тощо. До національних наприклад *édesanya, édesapa*. До регіональних наприклад *édes* (солодка). На Закарпатті між угорцями ця форма вживається в усіх значеннях та є загальноживаною, оскільки в різних пестливих формах є вживаною в усіх європейських мовах.

в) вокативи, якими користуються вихователі при звертанні до дітей у дитячих садках. Вихователі до дітей дошкільного віку як в багатомовному, так і в одномовному середовищі звертаються по імені в пестливій формі: *Erzsi, Ivan, Janika, Liza*.

г) вокативи, якими користуються діти, звертаючись до вихователів в україномовному середовищі. Як у міських, так і в сільських населених пунктах діти угорської національності, звертаючись до вихователів української національності, використовують форму звертання ім'я + по батькові або тітка + ім'я. Ці форми вживають і при згадуванні виховательок, а при звертанні до няні чи при її згадуванні вживається оказіональний рід заняття няня, нянька.

В угорському мовленні як до знайомих дорослих, так і до вихователів дитячих садків звертаються по імені + *bácsi, néni*, напр.: *Viktor bácsi, Julika néni*. У радянський період в угорськомовних дитячих садках Закарпаття обов'язковою була форма звертання до вихователів на ім'я і по батькові. До вихователів старшого покоління до сьогодні звертаються цією ж формою. В деяких угорських населе-

них пунктах стосовно вихователів використовується звертання, що характеризує людину за посадою: ім'я + посада, наприклад, *Kati óvó*. Посада *óvó* дуже рідко вживається самостійно в угорському мовленні, оскільки загальноживаними формами є: *óvó néni, óvónő*, спорадично *óvó bácsi*.

г) вокативи, якими користуються діти між собою. Одне одного діти називають по імені в такій же демінутивній формі, як і їх батьки, вихователі та й узагалі дорослі, напр., *Kati ~ Kata ~ Katinka ~ Katica ~ Katya* / Люба ~ Любочка ~ Любка ~ Любаша. Аналіз нашого мовного матеріалу засвідчує, що пестлива форма імені *Katya* / Катерина виникла в результаті інтерференції угорської мови з українською та російською. Характерною особливістю дитячих відносин є те, що у недружніх ситуаціях вони часто прозиваються, напр., *Hájasni* / Жирбаска.

На першому етапі соціалізації індивіда сім'я звертає увагу на формування фундаменту словесної ввічливості у використанні форм звертань. Велику роль відіграє сімейна традиція і звичаї конкретного мовного середовища, наприклад, якщо в населеному пункті діти звертаються до батьків *édes*, то вживати іншу форму звертання вважається невихованістю чи виявом відхилення від загальноприйнятих норм,

д) релігійні вокативи. Релігійне виховання індивіда теж починається в сім'ї. Більшість людей належать до різних конфесій, які вони обирають добровільно, зараховуються чи приймаються туди на основі виборів або є їхніми членами з народження. Це, в свою чергу, робить їх рівними у вірі. Вагання мовців стосовно вживання різних форм релігійних звертань пояснюється колишнім прорадянським атеїстичним вихованням сьогоденного середнього покоління. Відомим культурологічним фактом є різні форми звертання в різних релігійних конфесіях. Церковний етикет визначає мовну поведінку людей у церкві, у спілкуванні зі священниками, а також у спілкуванні священників між собою. У класичних (історичних) церковних конфесіях уживаються традиційні форми звертання, які є сталими, різниці у звертанні дітей та дорослих до церковних служителів немає. Різниця існує між різними церковними конфесіями. Нами зафіксовано найуживаніші звертання прихожан римо-католицької конфесії до осіб духовного сану: *Atya + név* (пан або ім'я) (Отець ~ Отиць ~ Отче, панотче, священник).

У звертанні до священника греко-католицької віри, прихожани використовують форми звертання *Atya + név* (пан або ім'я, (отець ~ отець духовний, духовний отче, священник). Так само, як і у римо-католиків, до форми звертання додається форма пан або ім'я.

Римо-католицькі та греко-католицькі священники, звертаючись, у свою чергу, до прихожан, уживають форму звертання *testvéreim*, брати та сестри.

Звертаючись до православного священника у багатомовному середовищі, віруючі вживають форми батюшка, отче, святий отче, священник + пан або ім'я, напр.: *пане отче, пан отець, отець Іван!* Просить

священика Івана! Православні священики використовують форму миряни – в українській мові на Закарпатті форма звертання греко- католицького або православного священиків до прихожан, а звертаючись до дітей – діти, дитки. З огляду на те, що серед угорців православ'я поширене лише в змішаних сім'ях, має спорадичний характер, слід зазначити, що між вірниками використовуються загальноприйняті для цієї релігії форми звертання і привітання.

У протестантів, зокрема реформатів та євангелістів, у розмові зі священнослужителем поширеною є форма звертання *Tiszteletes / Шановний* - 'святий отець, священик' - форма згадування або звертання прихожан до євангелістського та реформатського священика, вживається самостійно або з додаванням імені, є загальнопоширеною формою звертання та згадування. Так само, як і в попередніх випадках, ця форма доповнюється звертанням *úr vagy név* (пан або ім'я, *Tiszteletes uram, János tiszteletes*). Слід зазначити, що, відповідно до церковних приписів та законів, священнослужителі греко-католицької, православної та протестантської конфесій мають право одружуватися та жити у сім'ї, тому і до дружини або чоловіка (за протестантськими законами жінка також може бути священнослужителем) прихожани, в тому числі й діти, мають звертатися відповідним чином. До жінки греко-католицького священика звертаються формою *rapné* (попадя) у багатомовному середовищі, а також демінутивною формою *попадянка, матінка, паніматка, паніматочка*. На Закарпатті між угорськими прихожанами є загальнопоширеною формою звертання та згадування; *tiszteletes asszony, rapné*, - 'матінка, матушка, попиня' - форма згадування або звертання прихожан до дружини реформатського чи греко-католицького священика. На Закарпатті між угорськими прихожанами теж є загальнопоширеною формою звертання, вони є загальнопоширеними та вважаються ввічливими. В Ужгородському районі нами зафіксовано звертання дітей до протестант-

ського священика та його дружини *rap bácsi, rap néni*. Ця форма звертання вживається тільки в Закарпатському варіанті угорської мови серед дітей дошкільного віку, вона є неологізмом.

На першому етапі соціалізації у житті людини переважають займенникові вокативні форми на "ти". У кінці першого етапу дитина розрізняє звертання на "ти" і "ви". Слід відзначити, що в угорській мові звертання на "ви" має три форми: *maga+ дієслово* в третій особі однини, напр., *Maga megy a városba?* (Ви йдете до міста?); *tetszik+ інфінітив*, напр., *Tetszik menni a városba?* (Ви йдете до міста?); *maga tetszik+ інфінітив*, напр., *Maga tetszik menni a városba?* (Ви йдете до міста?). Перша форма використовується переважно у сільській місцевості, друга форма - у містах, у сім'ях інтелігенції, третя - змішана форма свідчить про невпевненість у виборі відповідної форми звертання.

На відміну від індоєвропейських мов, формою звертання на "ви" в угорській мові служить третя особа однини і множини, напр., *Maga tudja?* (Ви знаєте?), *Maguk tudja?* (Ви знаєте?).

Дослідження мовного етикету угорського населення Закарпаття є водночас вивченням його культури, особливостей духовної та суспільної сфер діяльності мовців; специфіки взаємовідносин між ним та його сусідами й представниками інших національностей, різного віросповідання; а також умов їх життя, традицій, норм поведінки й спілкування.

Аналіз представленого мовного матеріалу дає підставу стверджувати, що мовний етикет форм звертань є не лише явищем загальномовним, регіональним, функціональним, але, водночас, й індивідуальним, оскільки кожна людина в процесі спілкування добирає конкретну формулу відповідно до комунікативної ситуації.

На другому етапі соціалізації людини вчителі шкіл - базуючись на досягнутому на першому етапі соціалізації людини - удосконалюють мовний етикет дітей.

Література

1. Аврорин В. А. Двухязычие и школа / В. А. Аврорин // Тезисы научной конференции, посвященной проблеме двухязычия и многоязычия. - Москва: Наука, 1969. - С. 10-12.
2. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40-80-х роках ХХ століття. Історико-правовий аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук / І. О. Андрусів- Ужгород: 2006. – 36 с.
3. Азимов П. А. Проблемы двухязычия и многоязычия / П. А. Азимов, Ю. Д. Дешериев, Ф. П. Филин. - Москва: Наука, 1972. – 358 с.
4. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Бабич Н. Д. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
5. Балега Ю. І. Роман «Жменяки» - творче досягнення М. Томчанина / Балега Ю. І. // Тези доповідей і повідомлення до ХІХ наукової конференції. Серія: Літературознавство. - Ужгород, 1965. - С. 30-35.
6. Баскаков Н. А. Двухязычие и проблема взаимопроникновения различных уровней при взаимодействии языков / Н. А. Баскаков, В.З. Панфилов, М. И. Исаев // Тезисы научной конференции, посвященной проблеме двухязычия и многоязычия. - Москва: Наука, 1969. - С. 12-15.
7. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Бацевич Ф. С. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. - 278 с.
8. Бертагаев Т. А. Билингвизм, его виды и типы употребления / Т. А. Бертагаев // Тезисы научной конференции, посвященной проблеме двухязычия и многоязычия. - Москва: Наука, 1969. - С. 23-26.
9. Бікова Н. М. Типи мовної поведінки в мультилінгвальной ситуації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Н. М. Бікова - Київ, 2006. - 20 с.
10. Богдан С. К. Мовний етикет українців: Традиції і сучасність / Богдан С. К. - К.: „Рідна мова”, 1998. - 475 с.

11. Ervin-Tripp, S. On sociolinguistic rules: alternation and cooccurrence / [Ervin-Tripp, S.] // під ред. J.J. Gumperz-D. Hymes. Directions in sociolinguistics. New York, Holt-Rinehart-Winston, 1972. - 213-250. p.
12. Kertész Manó. Szállók az Urnák. Az udvarias magyar beszéd története / Kertész Manó. - Budapest, 1931, 1996. - 256 o.
13. Nyomárkay István. A nyelvhasználat udvariassági stratégiái / István Nyomárkay // Nyr. 122. évf. 3. szám, 1998. - 277-284. o.
14. Nyomárkay István. A nyelvhasználat udvariassági stratégiái II / István Nyomárkay // Nyr. 123. évf. 2. szám 1999. - 145-149. o.
15. Pátrevics Péter. Beszédaktusok - konverzációs stratégiák - kultúrák / Péter Pátrevics // Nyr. 122. évf. 2. szám 1998. - 142-151. o.
16. Pléh Csaba. Beszédaktus - kommunikáció - interakció / Csaba Pléh, Tamás Terestyéni (szerk.) - Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1979. - 365-398. o.
17. Síklaki István. A nyelv helyes használata / István Síklaki // László Bernáth - György Révész szerk. A pszichológia alapjai. - Budapest: Tertia Kádó, 2002. - 309 o.
18. Szabó Géza. Szociolingvisztikai és nyelvföldrajzi szempontok szókészleti kutatásunkban / Géza Szabó // MNy. XCII. évf. 1. szám 1996. - 90-95. o.
19. Szilágy Ferenc. Tisztelettel / Ferenc Szilágy // Géza Ferenczy és Éva Ruzsiczky szerk. Nyelvművelő levelek. - Budapest: Gondolat, 1964. - 14 o.
20. Tolcsvai Nagy Gábor. A köszönés és formái / Gábor Tolcsvai Nagy // László Deme, László Grétsy, Imre Wacha szerk. Nyelvi illetan. - Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1987. - 454 c.
21. Tolcsvai Nagy Gábor. Köszönés a családban / Gábor Tolcsvai Nagy // László Deme, László Grétsy, Imre Wacha szerk. Nyelvi illetan. - Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1987. - 95-100. o.
22. Tolcsvai Nagy Gábor. Lehetőségek és köteleességek a magyar nyelvi tervezésben / Gábor Tolcsvai Nagy // Nyr. 120 évf. 3. szám 1996. - 237- 249.
23. Tove Skutnabb-Kangas. Nyelv, oktatás és a kisebbségek / Tove Skutnabb- Kangas. - Budapest: Teleki László Alapítvány, 1997. - 93 o.
24. Wacha Imre. A fiatalok nyelvi magatartása (kommunikációs kultúrája) a nyilvánosság előtt és számára / Imre Wacha // MNy. XCII. évf. 2. szám 1996. - 198-206. o.

Диана Гульпа

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭТИКЕТНЫХ ФОРМ ОБРАЩЕНИЯ ВЕНГЕРСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАКАРПАТЬЯ НА ПЕРВОМ ЭТАПЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ ИНДИВИДА

Аннотация. В статье исследуется речевой этикет венгров Закарпатья на первом этапе социализации индивида. Представлены формы речевого этикета, которые употребляются в взаимоотношениях с близкими, родственниками, знакомыми, в дошкольных заведениях, в религиозной сфере и т. д.

Ключевые слова. Речевой этикет, социализация, индивид, дошкольное заведение, формы речевого этикета.

Diana Hulpa

USE OF ETIQUETTE FORMS OF TREATMENT OF THE HUNGARIAN POPULATION OF TRANSCARPATHTIA IN THE FIRST STAGE OF SOCIALIZATION OF THE INDIVIDUAL

Summary. The article investigates speech etiquette of Hungarians in Transcarpathia in the first stage of socialization of the individual. Tonus of speech etiquette that are used in relationships with loved ones, relatives, acquaintances, and pre-primary schools, in the religions sphere, etc. are presented.

Key words: speech etiquette, socialization, individual, pre-schools, forms of speech etiquette.

*Стаття надійшла до редакції
19 лютого 2013 р.*

Гульпа Діана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри угорської філології УжНУ.